

# ناسیونالیزم و شاعیره کانی

## حاجی قادر کویی

نووسینی: سلیمان قاسمیانی

چیروکی له دایک بوونی نه ته وه ته مه نیکی هینده دریژی نیه. هاتنه دنیای ته م دیارده یه په یوه ندی راسته خوی هه یه به سه ره له دانی بورژوازی له ناو جه رگی نیزامی دهره به گایه تی واته ده یه کانی کوتایی ده سه لاتی فیودالیزم. شتیکی سه یر نیه ته گهر زور که س به بیستنی ته م قسه یه پیرینگینه وه و به ناباوه ری یه وه سه یری خاوه نی قسه که بکه ن. هوی کاردانه وه یه کی به م جوړه ده گهریته وه سه ر پروپاگه نده ی ده یان ساله ی بورژوازی و تیوریسیه نه کانی و هه روه ها کاردانه وه ی تیوری ستالینیستی له سه ر بوونی نه ته وه وه کو دیارده یه کی سه ربه خو و (قائم بالذات). له سه رده مه کانی پیش سه رمایه داریدا، ده ولته ت هیچ کات نوینه ری قه ومیک یان ثایینیک نه بووه. ده ولته ت له و سه رده مه دا هیزی به رگری له به رژه وه ندی فیوداله کان بوو و هه ر فیوداله ی خوی خاوه نی ده سه لات له ناوچه ی ژیر رکیفی خویدا بووه. ده ولته تی مه رکه زی له راستیدا پیکهاتبوو له هه زاران حکومتی ناوچه یی، هه زاران جه زیره و نه میرنشینی بچووک به یاسا و کولتور و زمان و زارواو و جل و به رگ و داب و نه ریتی تایبته ت به خو. په یوه ندی گرینگ له م سیته مه دا "خوین" و پیوه ندی عه شیره یی بوو. نه زمان، نه ثایین، نه جل و به رگ هیچ کامیان ناسنامه یه کی گشتی بو خه لک نه بوون و گرینگ یه کی ته وتویان له ژیانی خه لک له و سیسته مه دا نه بووه به هوی ته وه ی که سیسته می ئابووری ته و سه رده مه که بریتی یه له به رهه مهینانی بچووکی ناوخواوی، ئینسانه کان به و جوړه ی که ده بی به یه که وه گری نادا و ئاسویه کی فراوانتری ئابووری و کولتوری یان پیشکه ش ناکا. جوولانه وه ی ناسیونالیستی له سه رده تادا جوولانه وه ی بورژوازی تازه سه ره له داو بوو له دژی فیودالیزم و ره سم و یاسای ئابووری و رامیاری و فرهه نگی یه که ی که ریگه ی گه شه ی چینی بورژوازی ده گرت. بورژوازی ته و کاته خوازیری له به یین چوونی ده سه لاتی ته میرنشین و حوکه ناوچه یی یه کانی دهره به گه جوړاوجوړه کان بوو که به ریان ده گرت له هات و چوی ئاسانی سه رمایه. بورژوازی ته و کات و جوولانه وه ی ناسیونالیستی که ی دژی ثایین و ده سه لاتی ثایین به تایبته ت له مه یدانی سیاسه ت و په روه ده و زانستدا بوو. بورژوازی ئالای نه ته وه ی به رز کرده وه تا به کوکرده وه ی خه لک له ژیر دروشمی یه ک ناسنامه؛ کوتایی به هه زار پارچه بوونی ده سه لات و ته ننگ و چه له مه ی وه گیرهینانی هیزی کاری ئازاد که تا ته و کاته به زه وه ی و ئاغواوته وه به سترابوونه وه، کوتایی بینیت. نه ته وه بو بورژوازی به رگیک بوو بو رزگاربوون له قه ید و به نده کانی ئابووری و سیاسی و حقوقی و ثایینی سه رده می دهره به گایه تی.

کومه لناسی به ناوبانگ "ئیریک هابزبام" ده لی:

"ته وه ناسیونالیسم و ده ولته تن که نه ته وه دروست ده که ن نه ک به پیچه وانه." ﴿۱﴾

نه ته وه ساخته ی ده ستی جوولانه وه ی ناسیونالیستی یه و جی خستنی ته و کاری ده ولته ته. بو ساز کردنی نه ته وه یه ک ده بی میژوویه ک دروست بگری، ده بی خه لکیک سه لیکه و هه ست و داب و نه ریتی هاوبه شی بو دابتری؛ هه ستی یه کبوون و جیاوازی ته وان له خه لکانی تری، له لا دابین بگری. خه باتی سیاسی ته نیا یه کیک له مه یدانه کانی به ته نجام گه یاندنی ته م پروژه ی دروست کردنی نه ته وه یه. مه یدانی فرهه ننگ و هونه ر مه یدانیک ی به هه مان ته ندازه گرینگ و ته نانه ت کاریگه رتیره شه! هه ر لیره شه وه یه که جیگه ی حاجی قادری کویی بو ته م نووسینه مانا په یدا ده کات.

حاجی قادر کویی یه کیک له و شاعیرانه یه که جوولانه وه ی ناسیونالیستی کورد وه کو مروفیک ی پیروز ناوی دینی و بایه خیک ی تایبته تی بو داده نی. ته وه ی که تایبته تمه ندی یه کی وا ده دا به حاجی له لایه ن ته م جوولانه وه یه وه،

نهک چه ند و چونی لایه نی ته ده بی و پوخت و پاراوی شیعره کانی، به لکوو زوربه ی به هوی بییری نه ته وه بی شیعره کانی حاجی و کوششی ته و بو ساغکردنه وه و دامه زرانندی نه ته وه وه یه. حاجی قادر به دواي "خانی" دا یه که م شاعیری کورده که به ناشکرا له ههستی نه ته وایه تی ده دوی، هه لویستی سیاسی ده گری و خه لک هان ده دا بو دامه زرانندی ده وله تیکی کوردی.

شاعیریش وه ک هه ر دیارده یه کی تری کومه لایه تی په روه رده ی ته و سه رده مه یه که تییدا ده ژی و هه لگری ئایدولوزیا و بیر و بوچوونی چینیکی کومه لگایه. به لام هه ر وه ک چون نه ته وه، (به مه عنای هاوچاره نووس بوون و هاوبه رژه وه ندبوونی هه موو ته ندامانی کومه لگایه ک سه ره رای جیاوازی چینایه تی) ساخته و ده ستکردی جوولانه وه ی ناسیونالیستی یه، بویه ناسیونالیسم ده یگه بیینیته پله ی به پیروزبوون، بو ته وه ی قسه هه لنه گری و وه ک بت لیدوان له سه ری بییته کفر؛ هه ر به م جوهره ش قاره مانه کانی جوولانه وه که به پیروز ده کرین تا که س بوی نه بی هیچ گومانیک بکات له سه ر راستی و دروستی ده ستکرده که و ناسیونالیسم به گشتی بخاته ژیر پرسیار.

هه لسووراوان و رابه رانی جوولانه وه ی نه ته وایه تی سه ره رای هه ر به لایه ک که به سه ر جوولانه وه که و جه ماوه ری خه لکی کوردیان هینابی، ئیستاش هه ر وه کوو وینه ی پیروز و به ریز ناویان لی ده بری و ریگه ی ته وه به که س نادری به چاویکی ره خنه گرانه وه سه یری ته م "پیروزانه" بکات.

حاجی قادر کوویی ش یه کیک له و وینه و که سایه تی یه به پیروز دانراوانه یه له شیعی کوردیدا.

"حاجی قادر راستگوی مه حزه، په یکه ره ی خوبه خت کردنه.... سه رده فته ری گه رده ن فیرازانه له عاستی ترس و ته ماعدا... له و هه موو په یوه ندی یانه ی خه لق ده به ستیته وه به دونیا و جموجولیان پییده کا وه ک پوره هه نگ، حاجی قادر له تاکه یه ک په یوه ندی زیاتر به دونیاوه ی نه بووه، ته ویش په یوه ندی خولیای وه ته ن په روه ریبه له هه موو رویکه وه؛ خوشه ویستی خاکی کوردستان و خه لقی کوردستان و ... هه موو شتیکی کورد... خولاسه به خو ویران و نه فس به زاننن پاله وانییبه، قاره مانییبه، گه وره بی یه." ﴿٢﴾

ئا به م شیوازه ئایینی یه مه سعود محه مه د له کتیبه که بیدا حاجی قادر به نه وه ی ته مرو ده ناسینی؛ هه ر به وجوره ی مه لاکان باس له پیغه مبه ر و ته سحابه کانی ده که ن. ئیددیعا کان تا بته وی گشتین، نه بو ره دکردنه وه ده بن و نه بو پشتگیری لیکردن. "راستگوی مه حز" چییه و چون به راورد ده کری و به هوی کامه به لگه به ده سته وه نه دراوانه دا که سیک ته م سیفه ته ده خریته پال؟! تازه ته مه چی داوه به شیعر و شاعیری حاجی قادره وه؟! ته م پرسیاره به هه مان جور "په یکه ره ی خوبه خت کردنه"ش ده گریته وه. "خوبه خت کردن" له فه لسه فه ی ئایینی و بورژوا پیدا به مانای شتیکه که په یوه ندی راسته وخوی به ژیان و خودی ئینسانه وه نیه و "خوبه خت که ر" وه ک شتیکی زیاده له خوی ده یکا. هه ر بویه ش ته م "خوبه خت که ر"انه منه ت ده که نه سه ر ته و که سانه ی که خوبه ختکردنه که رووی له وان بووه. هه رله م روانگه وه یه که جوولانه وه ی نه ته وه بی له لایه که وه خه لک بانگه واز ده کا گیانیان فیدا بکه ن بو جوولانه وه که ی ته وان و دواایش منه ت ده که ن به سه ر خه لکه که دا به ناوی ته وه ی که ته وان فیداکاری یان کردوه بو خه لک نه ک بو نان و نه وای خویان یان هیوای گه یشتن به ده سه لاتی ناو خوبی و به و مانایه ژیانیکی خوشتر و ده وله مه ندرت بو خویان.

"به خو ویران، نه فس به زاننن" که ده برینه پله ی قاره مانی و گه وره بی، ته و بوچوونه ی له سه ر خوبه ختکردن باسی کرا، ئیسبات ده کا. ته مانه ش هه ر دوویان خه سله تیکن ئایینی و له روانگه ی ئایینی یه وه مانا په یدا ده که ن. ته مانه له ته سلدا ره بتیکیان به پله و بایه خی شیعی و ته ده بی حاجی قادر نه داوه. ته م دوو خه سله ته ش هه ره کوو ئیددیعا کانی پیشوو هه م شه خسین و هه م گشتین. ته گه ر قسه که له سه ر به راوردی شه خسیه تی حاجی وه کوو "موسلومانیکی راسته قینه" بووایه، ته وکات ده کرا ته م خه سله تانه له به رچاوبگیری و دوانیان له سه ر کرابایه.

به لام نه وهی که لیره دا گرینگه نه وه یه که پیشتر باسی لیکرا، نه ویش به پیروزکردن و به "بت" کردنی که سایه تی یه که یه تا نیتتر مه یدانی قسه له سه رکردن، مه یدانی خستنه ژیر پرسپار و مه یدانی ره خنه و ره دکردنه وه نه مینیتته وه.

"ده بی وه ک بو کاریکی مقدس ده کری، بو نووسین له باره ی حاجی یه وه ده ستونیژیکی پیشه کی بشوری و توبه و استغفار بکری. ده بی نه و زمانه لال بی که له ناست حاجی دا به خوار بگه ری. ده بی نه و په نجه یه بشکی و ریسوا و ریسوا بی له باره ی حاجی یه وه به بی نه ده بی شت بنووسی. ده بی میلله ت شهرم بکاته وه له خوی که هوشی به وه نه شکی قهرزی حاجی بداته وه و چاکه ی بکاته وه." ﴿۳﴾

مه سعود محه مه د زور به ناشکرا و به راهاتویی فتوای ئیسلامی و نه ته وه یی یه که ی راده گه یه نی. فتوایه که ی نه وه نده روونه که نیتتر ریگه ی هه ر جوهره گومان و سه رلیشیواوی له له شگری به ریوه به ری فرمانی مه رگی شک که ر و لاده ر ناهیلیتته وه. هه ر وه ک و ترا حاجی قادر ده چپته ریزی مقدسه کانه وه و "ئینسانی پیروزی" ناواهی، دیاره نه و کات بو نه وه نابی قسه ی لی بکه ی. به لام نوسخه که ی مه سعود محه مه د کاریگه ری یه کی وای نامینی کاتیک که ره خنه گر نه بروای به مقدساتی ئایینی بی و نه به نویژ و ده ستونیژ گرتن! نه وه ی تازه به خویندنه وه ی فتوای مه سعود محه مه د که نزیک به ۳۰ سال له وه پیش دراوه، پیده که نی و به پیچه وانه ی ئامانجی ماموستا، له سه ر لیکولینه وه له به رهه می شیعی حاجی قادر و جیگه و ریگه کومه لایه تی یه که ی سوورتر ده بی.

حاجی قادر به پیی لیکولینه وه ی ورد و دوور ودریژی مه سعود محه مه د له سه ده ی ۱۹ ی زایینی، نزیکه ی ۱۸۲۴ له دایک بووه و سالی ۱۸۹۷ کوچی دواپی کردووه. حاجی قادر ده رسی مه لایه تی ده خوینی و فییری زمانی عه ره بی و فارسی و تورکی ده بی. دوا ی ته واوکردنی ده رسی مه لایه تی ده گه ریتته وه شاری کویه و چه ند سال دواتر ریگه ی ئیسته مبول ده گریته به ر و تا سالی مردنی واته ۱۸۹۷ له وی ده مینیتته وه.

حاجی قادر پیوایکی ئایینی یه و دیاره وه کوو مه لایه ک شیعه کانی پرن له سیمبولی ئایینی و بیروبوچوونی ئیسلامی و به ته واوی وه فادار بووه به ئایینه که ی. به لام هه سته نه ته وایه تی حاجی به هیتر له هه سته ئایینی یه که یه تی. هه ر نه وه شه که ریگه به حاجی ده دا دژی ده سه لاتی خه لیفه کانی عوسمانی ده نگی به رز بکاته وه و هاودین و هاوئایین بوون به رله نه ته وه خوازی یه که ی ناگریت. حاجی قادر سه ره رای ئایینی بوونی، دژایه تی بووه له گه ل شیخ و صوفی و خانه قا و ده رویشه کانیشدا:

خانه قا و شیخ و ته کیه کان یه کسه ر \ پیم بلین نه فعیان چپیه ئاخر  
غه یری ته علیمی ته نبه لی کردن \ جه معی نه ملاک و خه زنه کو کردن ﴿۴﴾

حاجی قادر وه ک هه ر نه ته وه په رستیک به سه ر نه ته وه و ره گه زه که ی خویدا هه لده لی و له و باره وه هیچ له وانی تر که م ناهینیت:

"خو ده زانن سولاله یی نه کراد \ لیره وه بگره تا ده گاته قوباد  
هه موو عالیم، هه موو شیخ و مییرن \ زیره ک و ژبیر و نه هلی ته دبیرن  
شه هسوارن، پیاده یان تازان \ به ردی نیشان و کولکی مه یدان  
به شوجاعت هه موو وه کوو روسته م \ به سه خاوه ت هه موو وه کوو حاتم  
گوردی شانامه پاکیان کورده \ کافی نه م صافه کافی نه و وورده"

(دیوانی حاجی قادر، لاپه ره ی ۲۱۱-۲۱۲)

حاجی قادر لیره دا خه ریکه به ناشکرا میژوویه ک به ناوی "گورد" وه دروست ده کا که هه ر نه بووه. نه و میژووهدی که حاجی قادر به هه لکوتان به سهر "فیرده وسی" شاعیری ئیرانی و "شاهنامه" که یدا خه ریکه دروستی ده کا به قه د میژووهدی فیرده وسی ده ستکرده. نه وانه ی که چه ند هه زار سال له وه پیش به ناوی "ماد"، یان به زور ناوی دیکه، له جوغرافیای تاییه تی کوردستان ژیاون، قه وم، قه بیلله، تاییه فه و عه شیریه ی جوارجو ربوون که به زه حمه ت زمانیکی هاویه شیشیان بوویت. "گورد" و "نه ته وه ی کورد" به و مانایه ی ناسیونالیسمی کورد باسی ده کا، شتیکی تازه یه و هه روه ک هه موو "نه ته وه کانی" تری دنیا به رهه میکی نویی نه م دوو سه ده ی دواپی ژیاپی کومه لگای ئینسانن.

هابزیام وته نی:

"ناسیونالیسم واده کا که ئینسان به دهره جه یه کی ئیجگار زور باوهر بکا به شتیکی که به ناشکرا راست نیه. به وته ی (رنان) هه لبه ستنی میژوو، به شیکه له هونه ری به نه ته وه بوون" ﴿٥﴾

له شیعی "له گاوان و شوانی کورده کان یه ک" دا حاجی قادر له وه ش زیاتر تیهه لده چی:

"له گاوان و شوانی کورده کان یه ک \ به سه بو له شکری سه د که ره دوو له ک

فیدای جوتیارتان بی حاته می ته ی \ به قوربانی سه پانتان ئالی به رمه ک

مریشکی ئیوه سه بیادی شه هینه \ له کن عه نقا فرووجه حاجی له ک له ک

شوانی میگه لی کوردان له شه ردا \ وه کو قه صصابه، دوژمن میگه لی شه ک"

(دیوانی حاجی قادر، لاپه ره ی ٧١)

نه وه ی شیعه ی سه ره وه پیشانمان ده دات، له خواهه لکیشانیکی ته واو فیودالی و به هیچ دانانی خه لکانی "غه یه کورد" زیاتر نیه. سیمبوله کان به ته واوی دواکه وتوانه و ته نانه ت دژی ئینسانین. حاجی قادر کوشتنی دوژمنانی نه ته وه ده ست کرده که ی، به سه برینی شه ک، تازه نه ویش میگه له کانی ده چوینی!

یان:

ناگه ن به حیز و ریگری ئیمه له مولکی روم \ عه للامه بی ویلایه ت و شیخی ویلایه تی

(هه مان سه رچاوه، ل ٥٧)

له نه ته وه که ی حاجی قادردا "حیز و ریگر" ئیتر پله نزمترین و بی بایه خترین ئینسانه کانن، به لام ته نانه ت نه مانه ش له عه للامه کانی "دوژمن" به ریزتر و پر بایه خترن! تو بلی له ریزی خه لکانی ده ره وه ی نه م نه ته وه ده ستکرده، وه کوو هه موو نه ته وه ده ستکرده کانی تر، لانی که م هیندیک مروفی به نه رختر له "حیز و ریگره کانی" کورد هه بوونیان نه بیت؟!

ئامانجی حاجی سه ربه خوپی کورده و ده رچوونه له ژیر ده سه لاته کانی عوسمانی و ئیرانیدا، بویه ش بانگه وازی خه لک ده کا بو یه کگرتن:

"تا ریک نه که ون قه بیللی نه کراد \ هه روا ده بنه خه رابه ئاباد

نه نوعی میله ل له گه وره تا چووک \ خه ملیوه مه مالیکی وه کوو بووک

هه ر کوردن نه گه رچی پاکی مه ردن \ پامالی زه مانه، میسلی گه ردن

گه ر باعیشی نه م ده پرسی کامه \ شه رتیکه که بو هه موو ته مامه

نه و شه رته به کوللی ئیتتیفاقه \ گه ر مه رعه ش و وانه گه ر عیراقه"

(دیوانی حاجی قادر، ل ١٩٩)

ئەو كوردستانەى حاجى بوى تىدە كوشى، كوردستانىكى پاشايەتى يە لە ژىر ئالاي ئاغا و مېرەكانى كورد.

"كوا والى يى سە نە ندوچ، بە گزادە يى رە واندوز \ كوا حاكمانى بابان، مېيرى جزير و بوتان  
كوا ئە و دە مەى كە كوردان نازاد و سە ربه خو بوون \ سولتانى مولك و ميللەت، صاحىبى جەيش و عىرفان  
ئە م مە سئە لە مە شەوورە گەر قور دە كەى بە سە رتا \ ئىكسىرە خاك و خولى دە رمالى گە ورە مالان  
(هە مان سە رچاوە لاپەرەى ۸۶ )

دېسان هە وای سە رده مى كون لە سە رى حاجى دە دات و بو ئە مېرەكانى كون حە سرەت دە خوات. هە روەك لە  
پېشتردا باسى كرا، شاعىر خە رىكە مېژووېەك دروست دە كا كە تە نيا پە يوە ندى يە ك كە بە ئە مروەى هە بى،  
پە يوە ندى قە ومى و عە شىرە يى ئە مېرەكانى سە رده مى كون بە ئاغاواتە كانى ئە مروى "كوردە" وە يە. حاجى  
دە يوەى ئە و سە رده مە تارىكەى مېژووې مروفايە تى بە سە رده مېكى رووناك و نازاد و خوش و بى كېشە و بېنە و  
بە رەى كومە لايە تى بە ئىمە بقە بلىنى! لېرە دا هېچ باسېك لە كوشت وېرى فېودالە كان يا كوېلە دارانى بە ناو  
"كورد" يان "گورد" ئە و سە رده مە وە نىە! دىنا گوايە بە هە شت بوو و گورگ و مە رى "كوردە كان" لە خىرو  
خوشيدا لە گە ل سە روکە كان و ئە مېرە كانىندا ژىاون! ئە مە لە درويە كى مېژووېى واتر نىە و حاجى لە م  
ناراستى يە دا تە نيا نىە و بە لكو وە ستاكانى نە تە وە سازكە رى باقى ميللە تانى دىكە يشى لە گە لدايە.

گېلنر كومە لئاسېكى تر دە لى:

"نە تە وە كان وە كوو شىوازىكى سروسشى و ئە زە لى بو دابە شكردنى ئىنسانە كان، وە كوو چارە نووسىكى سىياسى  
ديارىكراو و زاتى، هەر چە ند وە درە نك كە و توو... نە بوو و ئە فسانە يە. بە لام ناسىونالىسم كە هە ندىك جار  
كە لك وە رده گرى لە و كولتورانەى كە لە پېش خويە وە هە بوون و دە يانكاته هى خوى، يان هە ندىك جار نە تە وە  
دە دوزىتە وە، وە زور جارېش كولتورە كانى پېشووتر لە بە يىن دە بات... بە لى ئە مە يان هە يە و واقەى يە". ﴿٦﴾

شيعرى "لە روما كە و تە بە رچاوم" ئاخ و داخ هە لرشتنە بو سە رده مى ئىمپراتورى مادە كان، ئە و كاتەى "كورد" بە  
خە يالى حاجى، دە سە لاتى بوو، شا و كاخ و ئە رتە ش و برە و بىاي بوو. حاجى لە كوئابى شعيەرە كە دا هىوا و  
ئومىد دە دا بە خوېنە رە كانى و "ئە مېرىكى بابان" دە كا بە و شاي هېوايە لە سە رده مى نويدا:

"ئە مېرىك ماوە پاشايە. گوتى: كى يە؟ گوتم شىرە \ گوتى لېرە؟ گوتم لېرە! هە تا تاران و هېندستان

بە خوى شىرە وە كوو ناوى، لە شە ردا دوشمن ئە ندازە \ تە مایان هە ر بە ئە و ماوە جە ميعى خاكى كوردستان  
هە چى جىگەى ئومىدمانە و ئە وى دل خوش دە كا ئە مرو \ كە سى دى لە و بە دەر ناىتتە غە مخورى گە لى  
كوردان"

(هە مان سە رچاوە، ل ۹۲)

يان :

"عە جە با بوچى ئە هلى مولكى عىراق \ ئىتتىفاقى بە دە ل دە كە ن بە نىفاق

بو ئە مېرانی غە يره دە بنە گزير \ نە ك لە خويان يە كىكى بىتە ئە مېر"

(هە مان سە رچاوە، ل ۲۳۷)

حاجى قادر مە دحى ئاغاكان دە كا بە هوى دە لە و مە ندى و دە ست و دل بازى يان:

"كە سى پىاوە كە دانى وە ك حە ماغا \ لە بو ئە بنابى جىنسى نان و خوانى

وہ يا خود وە ك ئە ميناغا بە هيممە ت \ بكا بو قە صرى ميللە ت پا سە بانى"

(هە مان سە رچاوە، ل ۱۴۷)

یان:

"حاکم و میره کانی کوردستان \ هه ر له بوتانه وه هه تا بابان  
یه ک به یه ک حافیظی شه ریعته بوون \ سه ییدی قه وم و شیخی میلله ت بوون  
سه یید و شیخه کان له ترسی شه وان \ مونزه وی بوون و زاکیری ره حمان"  
(هه مان سه رچاوه، ل ۲۱۳)

ئه م شیعه ری سه ره وه لانی که م یه ک راستیمان بو ده رده خات شه ویش یه کبونی ده سه لاتی ده ره به گ و ئایینه.  
حاکمه کانی سه رده می دلخوازی حاجی قادر، حافیظی شه ریعته و ئیسلام بوون و سه یید و شیخه کانیش  
خواپه رست و زاکیری خوا بوون!

حاجی به لین ده دا که شه گه ر کوردیش یه کگرتوو بوونایه ده یاتوانی وه کو ولاتانی تر دنیا بگرته ژیر رکیفی خویان.  
بو نمونه باسی ولاتی چین ده کات که چوارسه د ملیون بوون به لام ژاپون که به زه حمه ت ده گاته چل ملیون،  
ولاتی چین داگیر ده کات و ده یکاته خاک و دوایش ده لی:

"ئیتتحدادی به ئیتتیفاقی شه نام \ سوپه ره بو حه وادیشی شه پیام  
کوردی ئیمه نه زان و پاشکه وتن \ پیکه وه پووش و ناگر و نه وتن  
بی شه گه ر ده سستی یه کتری بگرن \ وه ک سکه ندره جیهان هه موو ده گرن"  
(هه مان سه رچاوه، ل ۱۸۸)

حاجی جیهان گرتنی شه سکه ندری به لاهه خراپ نیه، گله بییه که ی ته نیا شه وه یه که بوچی شه سکه ندره "کورد"  
نه بووه! داگیرکردن و گوشت و کوشتار و "به تران دان"ی دنیا له لایه ن ده وله ته کان و ده سه لاته کانی شه و کاته، دلی  
شاعیر ناسووتینی و هه سستی هاوده رده ی ئینسانی شه و نابزوینی. موشکیله ی حاجی زیاتر شه وه یه که بوچی "کورد"  
له و "دنیا به تران دان" و دابرین و دنیاخوارده دا، "کورد" وه کوو کورد ده سستی نیه؛ بو ده بی ژاپونی بتوانن چین  
داگیر بکه ن و ته فر و توانی بکه ن به لام، "کورد" شه توانایه ی نه بیت.  
"ته نواعی میلله له گه وره تا چووک \ خه ملیوه مه مالیکی وه کوو بووک  
دنیا به تران ده خون و ده یده ن \ هه ر چوونی مه رامیانه ده یکه ن  
هه ر کوردن شه گه رچی پاکی مه ردن \ پامالی زه مانه، میسلی گه ردن"  
(هه مان سه رچاوه، ل ۱۹۹)

## راسیسم و به که م دانانی خه لکانی تر!

حاجی شاعیری نه ته وه په رسته. به سووک گرتن و به هیچ دانانی نه ته وه ی تر و هه لگوتن به سه ر و بالای نه ته وه  
و ره گه زی خو دا، به شیکی جیهانه کراوه ی ره وته ناسیونالیست و ره گه زپه رسته کانه. حاجی قادریش له م باره وه  
که می نه هیناوه و به تیکه لکردنی خورافه ی ئایینی و به رچاوته نگه نه ته وه یی، شوینیکی تایبه تی بو خوی له  
شیعری کوردیدا و له ره وتی میللی-مذهبی دا ده ستنیشان کردوو. نمونه بو شه م ئیددیعیایه بوچوونی حاجی قادر  
سه باره ت به رومی یه کان، واته تورکه کانی عوسمانی یه. حاجی به هوی نه فره ت و بیزاری خوی له ده سه لاتدارانی  
تورک، هه رچی عوسمانلی یه ده داته به ر تیری توانج و بیزاری:

"مه لین بیکاره بوو حاجی له روما \ شه من پیام له نیو شاری ژانام"  
(هه مان سه رچاوه، ل ۷۶)

دیاره حاجی "ژن بوون" له به ر گه وره یی و ریز و حورمه تی ژنان به کار نابا، به پیچه وانه له روانگه ی فیودالی و

ئىسلامىيەتتە ھەيچ و پوچ و بى نىخ دادە نرى. حاجى توركە كان بە ژن حىساب دە كا بو ئە ھەى جنىوى دابى.

رومە كان لە ھەش خراپتر، دە كرینە جە ماعەتە تى ئارە قخور و خوشگوزە ران، كوونى و بە گشتى زول: "موقتە زای ئاب و ھە ھەى خاكى ديارى رومە \ ئە ھەلى سووتاوى مە ھە، بە ستە ھەى ئاوازی نە ھە سالیكى رىخە ئە گەر شىخە ئە گەر مېخە، لە ھەى \ شىخە ھەر كامى نە دا تا دە مری ھەر دە دە ھە ھەر لە شا تا بە گە دا تووشى ھە كىكى نابى \ لىى پېرسى بە حە قىقە ت بلى: جە دە دە ئە مە ھە ھە مان سە رچاوە، ل ۱۴۱)

ناگە ن بە حیز و رىگرى ئىمە، لە مولكى روم \ عە للامە ھەى وىلايە ت و شىخى وىلايە تى (ل ۵۷)

لە بىرمان نە چى ئە ھەى كە مە بە ستى حاجى تە نیا لایە نى نىگە تىفى مە سە لە كە ھە. ئە مرو ئىتر ئارق خواردە ھە و گوى لە موسىقا راگرتن بە شىك لە ژيانى مروفە و لە خويدا نىگە تىف نە. شىعەرى "قسە بىكم" (لاپە رەى ۱۴۱) رە خنە گرتنە لە توركە كان لە روانگە ھەى ئىسلامى ھە ھە. حاجى لىرە دا رومە كان بە سووتاوى مە ھە، شە یدای موسىقا و خوشگوزە رانى دە داتە بە ر ھىرش. ئە ھە ر توركە كان نىن كە دە كە ھە نە بە ر پلارى توانج و نە فرە تى حاجى ھە ھە. ئە م قىنە، نە تە ھەى تىرش دە گرىتە بە ر:

چىنى ئاتە ش پە رستن ئىستاكە ش \ گە برى بى دىن و ھىندووى روورە ش ھە مان سە رچاوە، لاپە رەى ۱۸۶)

خە لكى ھىندوو روو رە شن، چو ن رە ش پىستن و ھىندوو. پىستى رە ش دە بىتە ھەى بە سووكى چا و لىكردن. ھە كىك لە و خە لكانە ھەى بار و بارگنە ھەى ژىانىان ھە مېشە بە كولە ھە بوو و لە ھە ھەى ژاىدا ژىاون، دو م و قە رە جە ن. ئە م شىعە رى خوارە ھە نىشان دە دا كە حاجى چە ن دە بە چا و بىكى سووك سە ھەى ئە م خە لكە ھە ژارە و مال بە كولە ھە گرتوو دە كا.

"مونقادى عە جە م، مو طىعە رومە ن \ مە حكومى خە رات و حیز و دو مە ن" ھە مان سە رچاوە، ل ۱۹۶)

ئىرانىش حىسابىكى چاكتىران لە گە ل ناكە رى.

"یانە ئىرانى ھە ك كە مە علوومە \ داىكى موتە عە، باوكى مە ھە ھە مە" ھە مان سە رچاوە، ل ۲۲۷)

واتە ئىرانى ھە كان داىكىان قە حە ھە ھە و باوكىان نە ناسراو و ھە ر بوىە ش زولن! ھە مان بە لا بە سە ر جوو ھە كانىش دىت ھە ر چە ن جوو ھە كان نە ك وە كوو نە تە ھە بە لكو گروپى دىنى دە ژمىردىن. ھە رچە ن جوو ھە كانى كوردستان كە متر لە باقى خە لك خویان بە كورد نازانن بە لام مامە ھەى ئىسلامىانە ھەى حاجى لە گە ل ئە وان ھە ر وە ك مامە لە كە ھەى لە گە ل نە تە ھە كانى تردا ھە:

"جوو چ قە درى ھە ھە لە نىو كوردان \ غە ھەى لىدان و جوین و تىبە لدان" ھە مان سە رچاوە، ل ۲۶۵)

**قە تل و عامى ئە رمە نىە كان**

ئە مەرو ئیتر کوشتاری بە ملیونی ئەرمە نیە کان لە سالە کانی ۱۹۴-۱۹۱۸ی زایینیدا لە ژیر دەسە لاتی ئیمپراتوری عوسمانی لە لاپەرە کانی میژوودا نە قشی بە ستوو و نە فرە تی گشتی کومە لگای ئینسانی سە بارە ت بە و کارە ساتە وە حشیانە هە لخراندوو. لە ئاخری سالە کانی دەسە لاتداری عوسمانیدا کە هاوکات بوو لە گەل شەری جیهانی یە کە م، جینوسایدیک دژی مە سیحی یە کانی ژیر ناوچە ی دەسە لاتی خە لیفە ئیسلامیە کانی عوسمانی بە ربووە چوو کە ئاسە واری تا جە رگی ناوچە کانی کوردستانی پە لی کیشا. قوربانیه کانی ئە م کوشتارە لە پە لی یە کە مە ئەرمە نیە کان و دواییش ناسوری یە کان بوون. هە لبە ت کوشتارە کە ی سالی ۱۹۱۴-۱۹۱۸ تە نیا کارە ساتی خولقاو دژی ئە م خە لکانە نە بوو. لە وە پیشتریش چە ندین جار گری ناگری دژایە تی کویری ئایینی دژ بە م دوو خە لکە خوشکرا بوو و بە سە دان قوربانی وەرگرتبوو. کوشتاری ۱۹۱۴-۱۹۱۸ بە رزترین پە لی ئە م کارە ساتە سە رسوورھینە رە بوو. ئە وە ی کە بە سەر ئەرمە نیە کان لە ژیر دەسە لاتی ئیسلامی عوسمانی یە کان چوو، شتیکی وا کە مە تر لە جینوساید و کوشتاری بە کومە لی یە هوودی یە کان لە شەری جیهانی دووھە م لە لایە ن نازیستە کانی هیتلەری یە وە نە بوو!

راستە کە حاجی قادر لە سە ر دە می قە تل و عامی ۱۹۱۴-۱۹۱۸ دا ئیتر فە وتی کردبوو بە لام نابی لە بیرمان بچی کە رووداوە کومە لایە تی یە کان لە نا کاو ناخولقین و ریشە کە یان دە گە ریتە وە بو کونتر و ئە و ریحوشکە ری یە ی کە زور لە پیشتر بویان کراوە و ئە و مە یدانە ی کە بوی فە راهە م کراوە. کوشتاری ئەرمە نیە کان کوشتاریکی قە ومی بوو کە جە وازە کە ی لە ئایین و مە زھە ب وەرگرت. حاجی قادر وە ک کە سایە تی یە کە ی ئایینی پەر بە پەر ئە م ئە رکە ئایینی یە ی خوی بە جی گە یاندوو و لە شیعرە کانییدا زور بە روونی تووی ئە م دوژمنایە تی و رق و بیرازی یە ی دژی ئەرمە نیە کان بە تاییە تی و مە سیحی یە کان بە گشتی چاندوو. شیعی "خاکی جزیر و بوتان" نمونە یە کە لە و شیعرانە ی کە حاجی قادر هاوکات قامک لە سەر هە ستی کویری ئایینی و هە ستی نە تە وایە تی دادە نی بو ئە وە ی کور دە کان دژی ئەرمە نی یە کان و عوسمانی یە کان هە لخرینی:

"خاکی جزیر و بوتان، یە عنی وولاتی کوردان \ صدە حە یف و صدە مخابن دە یکن بە ئەرمە نستان کامی کچ و هە تیوی شیرین بی رای دە کیشن \ هاوار دە بە نە بە ر کی، پە شمە دە خیل و ئامان مە سجد دە بیته دیرە، ناقووسیان موئە ذذین \ مە تران دە بیته قازی، موقتی دە بیته رە هبان"

(هە مان سە رچاوە، ل ۸۵)

هە روە ک دە بینین حاجی لە لایە ک داخی ئە وە ی هە یە کە رینگە ی خوناندن بە مە سیحی دراوہ لە خاکی ئیسلامدا. ترسی ئە وە ی هە یە کە مە یدان بە مزگە وت و ئیسلام تە نگ بیت و سفەری ئیسلام و مە لا تە سک بیته وە. لە لایە کی تر هە رای حاجی بو ئە وە یە کە ئەرمە نیە کان، کە موسلمانیش نین، گوا یە دەسە لاتی سیاسی کوردستانیان دراوہ تە دست بە لام کور دە کان خویان هیچیان نیە. هەر بویە ش نامووس و شە رە ف بە رز دە کریتە وە، کوردایە تی دە خریتە وە بیر و لە تە پلی ئیسلام دە دری تا "هە رە شە" ئەرمە نیە کان نابوت بکری. حاجی خوی ئە وە نە ئە ژیا تا بە چاوی خوی ببینی کە ئیمپراتوری عوسمانی و ئاغاواتە کانی کورد چون بانگە وازە ئیسلامی و نامووسی و نە تە وە یی یە کە ی ئە ویان کردە ئالایان و نزیک بە یە ک ملیون و نیو ئەرمە نی یان بە وپە ری بیرە حمی و بی بە زە یی یە وە لە بە یین برد.

شیعی "وا دیارە" هەر لە سەر هە مان مە وزووع دە روا. حاجی لە عوسمانی یە کان توورە یە بو ئە وە ی کە لە جیاتی کوردیک کە سیکی ئەرمە نی یان بو مقامیک دیاری کردوو و هە ربویە ش سە رزە نشتی کور دە کان دە کا کە بوچی ئە م "حیزی و بی نامووسی و بی دینی" یە قبوول دە کە ن:



"بو که یه ناموس و عار و، بو چی یه نیمان و دین \ خاچ و ئینجیلی له جیی ته فسیر و قورنان داده نی مه دره سه ده یکاته جیی قیسیسیس و ره هبان و که شیش \ بانگه ناقوسی، له ته کیه ش پیری مه تران داده نی بو کوری چاک و کچی شیرینی رایکیشی به زور \ کوللی شار و دیهکه ده جاسوسی په نهان داده نی" (هه مان سه رچاوه، ل ۱۷۸)

## فه رهه نگی فیئودالی

ئه هلی جه ننه ت نه شوان و گاوانه \ صاحبی فه نن و عیلم و عیرفانه (ل ۱۸۶)

شوان و گاوان فه قیرترین به شی کومه لگای فیئودالیین و دیاره له چوارچیوه ی ته م نیزامه نه رخی کومه لایه تیان زور نزم ده بی. شیعره که ی سه ره وه شاید شتیکی زور نه لی به لام لانی که م ته وه مان پی راده که یینی که جه ننه تی سیمبولیکی خواوه ندی، جیگه ی شوان و گاوان نیه چونکه ده بیت له وه زیاتر بیت تا ده روازه ی به هه شتت بو بکریته وه. له وانیه بوتری که حاجی مه به سستی ته وه نیه و ده یه وه ی بلی به هه شتی ته م دنیا به "گاوان و شوان" ساز نابی. هه رچه ند ته گهر ته وه ش قبول بکه یین دیسان له ناشیرین بوون و دواکه وتوانه بوونی بیره که که م ناکاته وه، چونکه ته وه خه تای گاوان و شوانی بیچاره نیه که دنیا نه بووه ته ته و به هه شته ی حاجی داخوازی ده کا. گاوان و شوانه که له و دنیا به شدا به شیکی زور زیاتریان نادریتی.

شیوه ی به رهه مهینانی زال له کومه لگای کورده واری له سه رده می ژیانی حاجی قادر کویی دا فیئودالی بووه. ئایین له و سه رده مه دا به شیکی لیک نه پساوی ده سه لاتی فیئودالی بووه و مه لاکان ئایدیولوگه کانی زه وینی و رووحانی ته و سیسته مه بوون. هه ر بویه شه که ئایین به و به ریلای یه خوی له ژیانی کومه لگا و کولتوره که بیدا ده نوینی. له میژووی ژیانی مروف تا به ته مرودا کولتوری زال له کومه لگادا هه میشه کولتوری چینی ده سه لاتداره بووه. حاجی قادریش له م راستی یه به ده ر نیه و موری کولتور و به رژه وه ندی چینایه تی به شیعره کانیه وه زه ق و ئاشکرایه.

حاجی شاعیری ره عییه ت و سه پان و ژیرده سته کانی کوردستان نیه، ده نگی ئاه و دهر د و ره نج و بی به شی ته وان له ژیر سایه ی ئاغا و ده ره به گ و میره کانی کوردستاندا نیه. حاجی ته م دهر ده هه ر ناناسی، نه ک به هوی ته وه ی که ته و دهر ده نه بووه، به لکو به هوی ته وه ی که حاجی ته و دهر ده به ره سمی ناناسی و پیی وایه که ژیان ده بی وایی. به لای ته وه وه ره عییه ت ده بی ره عییه ت بیت و ئاغاش ئاغا. به پیی کولتوری فیئودالی و بوچوونی ئایینی ته مه قه دهر و خواستی خوایه و خواستی خواش قسه کردن هه لناگری!

حاجی قادر نه ک هه ر له باری فیکری یه وه دوستی ئاغاواته کانی کوردستان بووه به لکو دوست و خه مخوره کانیشی هه ر له و چینه بوون. حاجی قادر ده ست و دلبازی به پیشه ی ئاغاگان ده زانی:

که سی پیاره که دانی وه ک "حه ماغا" \ له بو ته بنایی جینسی نان و خوانی  
وه یا خود وه ک "ته میناغا" به هیمه ت \ بکا بو قه صری میلله ت پاسه بانی (ل ۱۴۶)

ته م شیعره ش که خوی به زمانی خوی هاوار ده کا:

ته م مه سته له مه شهووره گهر قور ده که ی به سه رتا \ ئیکسیره خاک و خولی ده رمالی گه وره ملان (ل ۸۶)

"زه سمیکی قه دیمه، ده وری گه ردوون \ خه صمی نوجه بایه، هه مده می دوون" (ل ۱۹۶)

واته ته وانیه که له ره گ و ریشه وه ئاغا و به گزاره نه بن ته گهر به شتیکی بگه ن دوونن واته بی نرخن. دنیا گوایه هه ر ئی نوجه بایه و "نانوجه با" بی نرخ و بی پایه ن!

"ته نه لی کاری حییز و بی خیره \ ده سستی ماندوو له سه ر زگی تیره" (ل ۱۸۷)

ته وی موحتاجی نان و پیوازه \ یا هه تیوازه یانه می بازه (ل ۱۸۹)

به قسه ی ساده برسی تیر نابی \ عه مه له عیززی دین و دنیا بی (ل ۲۳۵)

له بیرمان نه چی که هم له سه رده می ژیانی حاجی قادردا و هم زور پیشتر له سه رده می ژیانی ته ودا جوولانه وه ی گهرم و فراوانی دژی فیودالی ناوچه کانی ژیر ده سه لاتی عوسمانی یه کان و له ئیراندا له ئازادا بوون. حاجی وه ک مه لایه ک ناتوانی له جوولانه وه کانی جوتیاری و دژی فیودالی، "مه رعه شی یه کان"، "حروفی" یه کان، "بکتاشی" یه کان ﴿۷﴾ بی خه بهر بیت چون ته م جوولانه وانه وه ک باوهر ئالای ئایینی یان بووه و ههر رووحانی یه ک هیچ نه بی به ناوی جوولانه وه ی "کوفر و ئیلحداد" له خویندنی مه لایه تیدا له گهل وجودی ته م جوولانه وانه و بیر و بوچوونیان ئاگادار بووه. حاجی قادر یان ده بی زور له دنیا بی خه بهر بیت که ته م جوولانه وه به هیزه جوتیاری و دژی ده ره به گایه تی یه ی نه دیبی یان ده بی به ئاشکرا خوی لی گیل کردبیت.

## ژن له شیعری حاجیدا

بوچوونی حاجی قادر سه باره ت به پله و نرخی ژنان، بوچوونیکی مه زهه بی و فیودالی و ته واو دواکه وتوانه یه. له م روانگه یه وه ژن نه فام و بی عه قله:

عه قله کی خوا داوی یه گهر پیره ژن سه رفی بکا \ ده ستی روسته م با ده دا، توران له ئیران داده نی (هه مان سه رچاوه، ل ۱۸۰)

له م فه ره نه گه دا ههر ئیبهانه یه کیش ته گهر بتهه وی بکه ی به دوژمنه که ت، له ریگه ی ئیبهانه ت به ژنه وه ده کریت:

ته گهر کوردیک قسه ی بابی نه زانی \ موحه ققه ق داکی حییزه، بابی زانی (هه مان سه رچاوه، ل ۱۴۶)

له بو ژن دی له کولان وه ک سه گی هار \ له ژن هه لدی به میثلی که ره له خانی بلی به و سه ر کزوله ی کوزپه رسته \ به چاوی کلدراو و ریشی پانی (ل ۱۴۷)

ته وانه ی مولکی خویان کرده ده وله ت \ وه کوو بت ده بیه رستن جه معی میلله ت

میثالی ئیوه بوون یا خود وه کوو من \ ته وان بوچی پیاو بوون، ئیمه وه ک ژن (هه مان سه رچاوه، ل ۲۶۰)

بووکی دنیا وه ک ده لین وا بی هه یا و بی فه ره نه بوو \ هینده دامه ن هه لکراو و حییز و مالانگه ره نه بوو (هه مان سه رچاوه، ل ۱۰۴)

بو حاجی قادر ژن ته نیا کونیکه نه رمه که خوی پیدا بکات و نیازی جینسی یه که ی پی دابمرکینی یان کالایه کی جنسی و مولکیکه که بو سه رکوت کردن و "سه رشورکردنی" خاوه نه که ی ده توانی لاقه ی بکه یت. حاجی قادر لانی که م به ده یان سال له سه رده می خوی له م باره وه دواکه وتووتره. حاجی به هیچ جوریک پیویستی نه بوو بو بیریکی ئینسانی تر سه باره ت به ئینسان به گشتی و ژن به تایبه تی له ئوروپا ژیابایه . جوولانه وه ی "حروفیه" که به ده یان هه زار شه هیدی له عیراق و تورکیا و ئیرانی ته و کاته دابوو، له بن گوپی حاجی قادر رووی دابوو.

## حاجی و موسیقا

حاجی ههر له هه مان روانگه ی ئیسلامی یه وه به توندی دژی موسیقا، دژی شه راب و مه ی، دژی خوشگوزه رانی و دژی ته و کردارانه یه که له گهل ده قی قورئان و ئاییین نایه نه وه. ههر له م روانگه یه شه وه یه هیرش ده باته سه ر موسیقاژن و گورانی بیژ و به "لوتی" ناویان ده با:

"ته وانه ی بی شعور و گیژ و ویژن \ موطیعی لوتی خویری و هه رزه بیژن" (هه مان سه رچاوه، ل ۲۳۱)

عوسمانی‌یه کان به بروای حاجی خراپن چونکه له دین لایان داوه و به بروای حاجی دژی دینن. هه‌روه‌ها سه‌رکوتی عوسمانی‌یه کان ده‌کا چونکه بوونه فه‌ره‌نگی و ری و ره‌سمی فه‌ره‌نگ واته‌ئه وروپایان گرتووته‌ته به‌ر: موقته‌زای تاب و هه‌وای خاکی دیاری رومه \ نه‌هلی سووتاوی مه‌یه، به‌سته‌یی ئاوازی نه‌یه هینده‌بیگانه له ئیسلامن و ئه‌حبابی فه‌ره‌نگ \ موقته‌قی دیوه له لایان، موقته‌شه‌ریع شه‌وه‌یه (هه‌مان سه‌رچاوه، ل ۱۴۰)

شیعری "ئه‌و روژه" به‌ره‌ی مروفایه‌تی ده‌باته‌وه سه‌ر کورد و ده‌لی کورد بنه‌چه‌ی هه‌موو ئینسانه و ده‌یگه‌یینیته‌وه سه‌ر که‌شتی نوح:

"هه‌ر سی کوری کردیانه مه‌سکه‌ن \ نه‌و جی و مه‌کانه میثلی گولشه‌ن  
ئیس‌تاکه جزیره بی موحابا \ مه‌عموره‌یی ئه‌وو له له دونیا  
ئه‌ولادی سه‌حیحیان به‌بورهان \ کوردن له مه‌کانی جه‌ددی خویان  
سوکانی بیلادی روبعی مه‌سکوون \ (بالجمله) له‌مانه موشه‌عیب بوون (ل ۱۹۵)

### نایا ده‌کری به‌پیانیه‌ی نه‌مرو له‌رابردوو ره‌خنه‌بگیری؟

مه‌سعود محمه‌د هه‌روه‌ک له سه‌ره‌تای ئه‌م نووسینه‌دا باسی کرا له‌پیشه‌وه فه‌توای خوی داوه و ره‌خنه‌گرتنی له‌حاجی قادر به‌کفر له‌قه‌له‌م داوه و خوینی ره‌خنه‌گری حه‌لال کردوو! به‌لام هیچ شتیکی ناتوانی به‌ر به‌چاوی تیژیین، تیروانین به‌پیی به‌ره‌وه‌ندی چینایه‌تی و بییری نوی بگری، مادام که‌ئه‌م جیاوازی‌یه چینایه‌تییه له‌کومه‌لگادا له‌ئارا دابی و دانیش‌توان و ئه‌ندامانی ئه‌و کومه‌لگایه به‌شیان له‌ناز و نیعمه‌ت و داهات و به‌ره‌می کومه‌لگا وه‌کوو یه‌ک نه‌بی. سرووش‌تییه که‌به‌چه‌ندین چاو سه‌یری هه‌ر دیارده‌یه‌ک له‌کومه‌لدا بگری. میژوو لانی که‌م به‌دوو جور ده‌وتریته‌وه، یه‌ک له‌روانگه‌ی داراکانی کومه‌لگاوه و یه‌کی تریش له‌روانگه‌ی نه‌داران و به‌ره‌م‌هینه‌رانی نیعمه‌ته‌کانی سه‌رزه‌وییه‌وه.

ناشکرایه که‌له‌کاتی لیکولینه‌وه و هه‌لسه‌گاندنی به‌ره‌می نووسه‌ریک ده‌بی ئه‌و سه‌رده‌مه‌ی نابراو تییدا ژیاوه و هه‌ل و مه‌رجه‌کومه‌لایه‌تی‌یه‌کان له‌به‌ر چاو بگیریین.

حاجی قادر به‌پیی شیعره‌کانی شاعیریکی فیودال-ناسیونالیست-ئیسلامی‌یه. حاجی قادر ئینسانیکی نویخواز نیه و ته‌نانه‌ت شه‌یه‌کیش له‌بییری نویی بورژوازی و دیموکرات وه‌بالای به‌ره‌مه‌کانی نه‌که‌وتوو. حاجی سه‌رخوشی رابردووی قه‌وم و عه‌شیره‌ی "کورد"، ئه‌و رابردوو‌یه که‌له‌خانخانی و ئه‌ماراتی عه‌شیره‌یی و ئاغواتی واتر نه‌بووه. داخ و سوز و فرمیسکی حاجی قادری شاعیر بو‌ئه‌و ده‌ورانه له‌ده‌ست چوو‌یه و هیچ شتیکی تازه‌تری ناوی به‌لکو ته‌نیا دووباره‌وه‌دییه‌نانه‌وه‌ی هه‌مان سیسته‌م و هه‌مان ده‌سه‌لاتی کونی ئه‌ماراتی عه‌شیره‌یی و قه‌ومی کوردی‌یه.

"کوا والی‌یه سه‌نه‌ندوج، به‌گژاده‌یی ره‌واندوز \ کوا حاکمانی بابان، مییری جزیر و بوتان  
کوا ئه‌و ده‌مه‌ی که‌کوردان ئازاد و سه‌ربه‌خوبوون \ سولتانی مولک و میلله‌ت، صاحبی جه‌یش و غیرفان" (ل ۸۶)

بانگه‌وازی حاجی بو‌راپه‌رینی خه‌لکه له‌دژی ئیمپراتوری عوسمانی و پیکهینانی حوکومه‌تیکی پاشایه‌تی و فیودالی‌یه به‌سه‌روکابه‌تی "خانی بابان". نایا ده‌کری لومه‌ی حاجی قادر بگری بو‌ته‌بلیغ کردنی پاشایه‌تی و

خانخانی له لایه ن ئه وه وه؟ مه سعود محه مه د ته نیا یه کیکه له وانه ی که جوابی ره د به م پرسیاره ده داته وه:

"هیشتا کورده واری به هوی فه لسه فه ی تازه داهاتوو فیری جنیودان نه بووبوو به دهره به گ و بورجوازی و کونه په رستی تاکو حاجی قادریش له و به ره که ته هه ندیکی پی گه یشتبا" ﴿۸﴾

مه سعود محه مه د له هه لویت گرتن ته نیا جنیودان ده زانی. پیی وایه ره خنه گرتن و ره دکردنه وه ی شتیگ هه ر به جنیو ده کری! حاجی مندالی سه رده میکی زور تاییه تی له میژوو مروفه. ئه و سه رده مه سه رده می شورشه به رده وامه کانی بورژوازی و کریکاری بوو. په نجا سال پیش له مه رگی حاجی مانیفستی کومونیست بلاو ببوه وه. ئه رووپا مه یدانیه خه باتی نوی له گه ل کون بوو. فیودالیزم له هه موو مه یدانیه کانی ژیاندا، له مه یدانیه به ره مهینان و بازار، سیاسه ت، هونه ر، فه لسه فه، سیسته می حقوقی و قضایی و... له حالی گیانداندا بوو. نه ته نیا جولانه وه ی دژی پاشایه تی و کومارخواز به لکو جولانه وه ی سوسیالیستی و کریکاری له ته واوی ئه رووپادا له گه شه دا بوو و به ره نگاری بورژوازی ئه و کاته ده کات. حاجی قادر له و سه رده مه دا ژیاوه و له کویره دییه کی تورکیا یان کوردستاندا نه بوو به لکو له جه رگی ئیمپراتوری عوسمانیه واته ئیسته مبول ده ژیا که خوی ناوه ندیکی زور گرینگی سیاسی و ئابووری بوو و ده روازه ی روزه لات بوو به ره و ئه رووپا.

حاجی قادر ناناگا نه بووه له ژیان و بییری نوی و ئه وه ی که له باقی دونیادا له کایه دا بوو.

"صه د قائیمه و قه صیده که س نایکری به پوولی \ روزنامه و جه ریده که وتوته قیمه ت و شان بو فه ننی حه رب و صه نعه ت، بو ضه بط و ره بطی میلله ت \ ده ینیرنه ئوروپا گه وره و بچووکی خویان"

(۸۸)

حاجی ده زانی له ئوروپا چ خه به ره و خه لک بوچی گه وره و بچووکی خویان ده نیرینه ئه وی. موشکیله ی حاجی نه زانین نیه به لکوو ئه و هه لپژاردنیه کی ئایدیولوژیکی و سیاسی ده کا و له به رانه ر به ره ی نویخوازیدا راده وه ستی.

"شیعری ئوده با چاکه" (ل ۱۸۵) نیشان ده دا که حاجی ئاگای له دونیا هه یه، له بورجی ئیفل، له سه نعه ت و تکنیک و خوینده واری و عیلم و زانست ده گات به لام حاجی قادر هه لپژاردنی خوی کردوو و به ره ی ئیسلامی و فیودالی کردوو ته مه ئوای خوی. ئه وه ی که حاجی وه ک "به سته ی ئاوازی نه ی" و "سووتاوی مه ی" و "ئه حبابی فه ره نگ" هیرشی ده باته سه ر، ئه وه پیشان ده دا که بییری غه یره دینی و شیوه ی ژیان و گوزه رانی غه یری دینی له پال ده ستی حاجیدا هه بووه، و خه لکانی واهه بوون که "فه ره نگ" و شیوه ی ژیانیه "فه ره نگی یان، واته شیوه ی ژیانیه نوی دژی فیودالیان، ره چاو کردوو.

ته نیا شتیکی "فه ره نگ" که حاجی قادر به باشی ده زانی و خه لکی بو هان ده دا، فیری صه نعه ت بوون و "یه کگرتن ه":

ئه ی خه ریکی رموز و ناز و نیاز \ ئه وروپا فه ننی گه یوه ته ئیعیجاز قولله یی "ئیفلی" له ئه فلاکه \ عه کسی ئه و گه ردشی له ژیر خاکه

ئه هلی جه ننه ت نه شوان وگاوانه \ صاحیبی فه نن و عیلم و عیرفانه (ل ۱۸۶)

حاجی ته نانه ت یه ک وشه له سه ر مافی یه کسانیه مروف، ئازادی بیرورا، هه لوه شاننده وه ی سیسته می کونه په رستانه ی ئاغا و ره عیه تی، جودا کردنه وه ی دین له ده وله ت که هه مووی خواستی ته واو بورژوایین و له و سه رده مه دا له هه موو کوچه و کولانه کانی ئه رووپادا ده نگیان ده دایه وه، ناکا چونکه باوه ری پی نین. حاجی وه ختیگ ده یه وه ی خه لک دژی عوسمانیه یه کان هان بدا پییان ده لی که ئه وان فه ره نگیه یان خوش ده وین و دژی موتته قی و موتته شه ریع، واته وشکه مه لاکان:

"هینده بیگانه له ئیسلامن و ئه حبابی فه ره نگ \ موتته قی دیوه له لایان، موتته شه ریع شه وه یه" (ل ۱۴۰)

هه ر وه ک وترا حاجی قادر مه جبوور نه بوو زمانیه کی فه ره نگیه بزانی و زور دوور بروا بو ئه وه ی که میک له بییری

نوی و شورشگیرانه تر به هره ببات. "شیخ بدرالدین" ﴿۹﴾ چوارصده سال پیش له دایک بوونی حاجی قادر به هوی رابه ری کردنی جوولانه وهی دژی فیودالی له بازاری "سرز" له تورکیای ئه و کاتدا له دار درا. جوولانه وه کانی "سه ربه داران"، "پسخانیان"، "حروفیه کان" و "مه رعه شی" یه کان، هه ر له پال دهستی حاجی قادر له ئارادابوون. شاعیرانی به ناویانگ و ئینسان په رستی وه ک "حافظ"ی شیرازی و "عبیدزاکانی" زیاتر له ۳ سه ده پیش حاجی قادر ده ژبان و له باری فیکری و ئینسان دوستی یه وه لانی که م هه زار سال له حاجی له پیشتر بوون. حاجی پیویست نه بوو بیته "هاینه"ی کوردستان (که له سه رده می حاجی دا ده ژبا)، به لام ته بیعی یه که چاوه روانی ئه وه ی لی بکه یین که لانی که م له شاعیرانی ۳۰۰-۴۰۰ سال پیش له خویه وه له باری نرخه ئینسانیه کان دواکه وتوو تر نه بیت! ته نیا سه یریکی شیعه کانی "حافظ" بکه ن بو ئه وه ی ته فاوه تی ئه م دوو شاعیره تان بیته ده ست. "حافظ" نا به م جوړه باسی ته فاوه تی ئایینی مروفه کان ده کات:

"همه کس طالب یار است، چه هوشیار چه مست \ همه جا خانه عشق است، چه مسجد چه کنشت"  
واته "هه موو که س به شوین خوشه ویسته که یه تی، چ وریا و چ سه رخوش \ هه موو شوینیک مالی خوشه ویستی یه، چ مزگه وت بیت و چ کنیسه ی یه هوودییه کان"  
جا وهره و ئه وه له گه ل بوچوونی حاجی قادر سه باره ت به مه سیحیه کان به گشتی و ئه رمه نی یه کان به تایبه ت له کوردستان له شیعی "میری جزیر و بوتان" دا به رئاورد بکه! یان:  
"یکیس ت ترکی و تازی درین معامله حافظ \ حدیث عشق بیان کن بدان زبان که تو دانی" ﴿۱۰﴾  
واته له م مه سه له یه دا تورکی و عه ره بی هه ر یه که، که وایه حافظ تو حدیثی خوشه ویستی به ر هه ر زمانیک که ده زانی بیلویه.

ئه گه ر بو به رئاورد کردنیش بوویت سه یری بوچوونی حاجی بکه یین سه باره ت به مه سه له ی زمان. حاجی قادر به توندی هیرش ده باته سه ر ئه و شاعیر و نووسه ره کورد زمانه ی پیش خوی که به زمانی فارسی یان عه ره بی شتیان نووسیوه:

ناخر ئه م عه قله یان هه بوو بویه \ گه ر سوله یمانی یه وه یا کوی یه  
بوونه ئوستادی فارسی و تازی \ تا گه یشتن به فه خره که ی رازی  
چونکه سه رمایه مالی خه لقی بوو \ وه قتی مردن هه موو به هیچ ده رچوو  
وه ک مریشکی که عه قلی نه یهینی \ بیت و هیلکه ی مراوی هه لبینی  
وه ک بگاته که ناری جوگه له یه ک \ نایه ته شوینی، بمری، جوچه له یه ک  
جیی ئه مه وو شکه، جیی ئه وی ئاوه \ تیده گا قینگ درانی پی ماوه  
(هه مان سه رچاوه، ل ۲۴۳)

حاجی قادر هیچ ئه رزش و نرخیک بو نووسینی ئه و نووسه رانه دانانی و راست و ره وان کاره که یان به "قینگ دران" داده نی. بو حاجی هیچ گرینگ نیه که ناوه روکی نووسینی ئه م شاعیر و نووسه رانه چی بووه. ئه سله ن ئه وه ی که به ره هه می نووسه رانی کورد زمان که به عه ره بی و فارسی یان نووسیوی، خزمه تیکی به مروف به گشتی کردبی به لایه وه پووشیک ناهینی. موهیم به کوردی نووسینه و خزمه ت کردنه به کورد. حاجی به ئه ندازه ی تاله موویه کی "حافظ"ی شیرازی بوی ئینسان په رستی و خوشه ویستی مروف به گشتی له میشکی نه داوه.

لیره دا حه یفه باسی شاعیری پایه به رز، شورشگیر و ئینسان دوست "عمادالدین سید علی نسیمی" نه که یین که له سالی ۸۳۷ی زایینی به وه حشیانه ترین شیوه گیانیان لی ئه ستاند. ﴿۱۱﴾ "نسیمی" یان به نیوی کافر و زندیق له به یین برد. ئه و یه کیک له هه لسووراوانی جوولانه وه ی "حروفی" بوو که "ئینسان" به لایانه وه پیروزترین شت بوو که

هیچ شتیک ناتوانی پاکانه بکات بو نه زیهت و نازار و ژیرده سته بوونی نه و. "نسیمی" مه حکوم به مهرگ کرا. له پیشدا به زیندووویی پیستی هه لده که نن، نه مجار دهست و پیی یه ک به یه ک ده برن تا گیانی له دهست ده دا. دوایش ناگر به رده ده نه له شی له ت له ت کراوی، به لام "نسیمی" تا کاتی گیاندانیشی ناله ی لی نایه وه و له باوره ئینسانی یه کانی پاشگه ز نایسته وه! حاجی قادر هه ر نه بی له خانه قاکاندا ده بی ناوی نه م ئینسانه گیانبه ختکردوووی بیستبیت هه ر وه ک چون ناوی "حافظ" و "سعدی" و "فیردهوسی" بیستوو و شارده زای به رهه مه کانیانه!

مومکینه بوتری که حاجی قادر زور لایه نی پیشکه وتووشی هه بوون وه کو دژایه تی زور توندی نه و له گه ل شیخ و صوفی:

ووشکه صوفی بلی به شیخی ته ره س \ با به سه رما نه پیی میثالی هه ره س (ل ۶۶)

خانه قا و شیخ و ته کیه کان یه کسه ر \ پیم بلین: نه فعیان چیه ناخر (ل ۱۸۵)

به سه یرکردنیکی دیوانی شیعه که ی حاجی قادر بومان ده رده که وی که ئیدیعایه کی له م چه شنه زور دهست کورته. نه م شیعرانه ی خواره وه نیشان ده دا که دوژمنایه تی حاجی له گه ل شیخ و صوفی هه ر له چوارچیوه ی بیری نایینی دایه و شه ره که شه ری ناو خوبی یه. حاجی بویه شیخ و صوفی خوش ناوین چونکه پیی وایه نه وان دژی دین و خان، پیی وایه نه وان موسولمانی ته واو نین و ترسی نه وه ی هه یه که نایین به هوی نه وان وه بی قه در و قیمة ت بیت:

"حه زده که ی تی بگه ی له بی دینی \ ببه ده رویشی شیخه کان به هه وه س (ل ۶۶)

له م هه موو شیخ و موریدانه ی ربا \ فه رده کی ناچیته مزگه وتی خوا

مه سجید و میحراب و مینبه ر بی که سه \ هه ر مه پرسه حالی چونه مه دره سه" (ل ۲۰۲)

هه روه ها ده بینین که نه م دوژمنایه تی یه نه ک له گه ل شیخه کان به گشتی به لکو له گه ل تا قمیکی تایبه تی یه چونکه حاجی قادر له شوینی ترده مه دحی شیخ ده کات:

نه من شیخم، سه رم شاخه، هه ناسه م \ نه سیمه، دیده کانی، میزه ره م ته م (ل ۷۳)

مه لا و شیخ و میر و پادشامان \ هه تا مه حشه ر ده ما ناو و نیشانی (ل ۱۴۶)

مه م و زین و دیوانی شیخی جزیر \ گه لی چاکن به سه هلی بیننه گیر (ل ۲۰۹)

هه موو عالیم، هه موو شیخ و مییرن \ زیره ک و ژبیر و نه هلی ته دبیرن (ل ۲۱۱)

یه ک به یه ک حافیظی شه ریه ت بوون \ سه بییدی قه وم و شیخی میله ت بوون (۲۱۳)

## دواقسه

له کومه لگای نه مروی کوردستاندا چه نده ها جوولانه وه ی کومه لایه تی له مه یدان دان که هه ر کام به شیوه ی خویان خه ریکی وه لامدانه وه ن به کیشه ی تا به نه مرو چاره سه رنه کراوی نه ته وایه تی. نه م جوولانه وان هه ر کامه ی به پیی به ره ژه وه ندی چینایه تی یانه وه سه یری مه سه له که ده که ن و هه ر له و روانگه یه شه بوی ده چن. هیزه ئیسلامیه کانی کوردستان به شیکی جوولانه وه ی ناسیونالیستی نه مروی کوردستانن. جیاوازی سه ره کی نه مانه له گه ل هیزه ترادیسیونال-ناسیونالیستی یه کانی تری کوردیدا، وه کوو حیزبی دیموکرات و یه کیه تی نیشتمانی، له پله ی یه که مدا پشت به ستن به نایینه وه یه. یه کیه تی نیشتمانی و حیزبی دیموکراتی کوردستان هیچ کات

خوایزاری کورتکردنه وهی دهستی نایین له ده ولهت و له سه ر ژیانی کومه لایه تی مروف نه بوون و به هه زار شیوه پشتگیری هیزه نایینی و سوننه ته کونه په رستانه نایینی یه کانیا ن کردووه.

حاجی قادر، شاعیری ئه م جوولانه وهیه، نه ک به هوی ئه وهی که له سه رده می ژیانی ئه ودا، بیر له وه تیژتر نه چوویی، به لکو ئه و ریک و ره وان لایه ن هه لده بژییری و ده چیتته به رده ی ناسیونال\_فیوداله کانه وه. هه رچه ند حاجی قادر ۱۰۳ له وه پیش ئیمه ی به جی هیشت به لام بوچوونه کومه لایه تی و سیاسی یه کانی ئه و جیاوازییه کی له گه ل بوچوونه کانی ئه و هیزه ناسیونالیستانه ی سه ده یه ک دوا ی ئه و له مه یدان دان، نیه. له راستیدا ئه وه زیاتر پیشانده ری دواکه وتووویی له راده به ده ری ناسیونالیسمی ئه مرویه. حاجی قادر ته بیعی یه که شاعیری ئه م جوولانه وه یه بی و دیاره که له لای ئه وان و به تاییه ت له لای جه ماعه تی ئیسلامی خوشه ویست و به ریز بی. بو کریکار و زه حمه تکیشی کورد و بو ئینسانی پیشره وی ئه مرو، حاجی قادر هه ر ئه و حیسابه ی بو ده کری که بو باقی قسه که ران و بیره وانانی چینه داراکان ده کری: تیکدانی دونیای چه وسانه وه ی مروف به ده ست مروف و بنیادنانی دونیایه کی نازاد و به رابه ر که هیچ که س له که س سه رتر نیه و هه موو مروفیک وه کوو یه ک به ریزه . دونیای ئاره زوی کریکاری کورد له گه ل ئه و دنیا یه ی حاجی قادر و هاوچینه کانی ئه مروی ئه و ده بیین عه رز و ناسمان فه رقی هه یه. ناسوی ناسیونالیزمی ئه مروی کورد فراوانتر له ناسوی جورج بووش، صدام حسین، ئاتاتورک یان مه لاکانی ئیران و ئه فغانستان نیه! ئه وه ی کریکاری کورد و ئینسانی ئه مروی کورد به گشتی بوی تیده کوشی ئه و دنیا یه یه که "هاینه"ی ئالمانی و "ریوار"ی شاعیری کومونیست له کوردستان بوی ده خوینن.

په راویزه کان:

- ﴿۱﴾ "نه ته وه کان و نه ته وه گه ری"، ئیری ک هابزبام Eric J. Hobsbawm، به زمانی سویدی، چاپی ۱۹۹۸
- ﴿۲﴾ "حاجی قادری کوئی"، به شی یه که م، نووسینی مه سعود محه مه د، سالی ۱۹۷۲، لاپه ره ی ۵۸-۵۶
- ﴿۳﴾ "حاجی قادر..." به شی یه که م، نووسینی مه سعود محه مه د، لاپه ره ی ۵۹
- ﴿۴﴾ "دیوانی حاجی قادری کویه"، لیکولینه وه و لیکدانه وه ی سه ردار حمید میران، که ریم مسته فاشاره زا، ۱۹۸۶، لاپه ره ی ۱۸۵
- ﴿۵﴾ "نه ته وه کان و ناسیونالیسم"، ئیری ک هابزبام، چاپی ۱۹۹۸ به زمانی سویدی، ل ۲۳
- ﴿۶﴾ "ده وله ت، نه ته وه و ناسیونالیسم"، ئیرنیست گیلنر، چاپی ۱۹۹۷، به زمانی سویدی، ل ۷۰
- ﴿۷﴾ "حروفیه، تاریخ، عقاید و آرا"، روشن خیاوی، چاپ ۲۰۰۰، تاران.
- ﴿۸﴾ "حاجی قادر..." به شی یه که م، نووسینی مه سعود محه مه د، ل ۳۳
- ﴿۹﴾ "حروفیه، تاریخ، عقاید و آرا"، لاپه ره ی ۲۴۸
- ﴿۱۰﴾ "حافظ" غه زه لی ژماره ۴۶۹
- ﴿۱۱﴾ "حروفیه، تاریخ، عقاید و آرا"، لاپه ره ی ۲۷۰